

VELEUČILIŠTE U BJELOVARU
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ SESTRINSTVA

**NARCISTIČNI PACIJENT: RAZUMIJEVANJE I
OVLADAVANJE EMOCIJAMA U PROCESU
ZDRAVSTVENE NJEGE**

Završni rad br. 77/SES/2019

Barbara Novak

Bjelovar, listopad,2019.

Veleučilište u Bjelovaru
Trg E. Kvaternika 4, Bjelovar

1. DEFINIRANJE TEME ZAVRŠNOG RADA I POVJERENSTVA

Kandidat: **Novak Barbara**

Datum: 02.09.2019.

Matični broj: 001603

JMBAG: 0160138994

Kolegij: **PSIHIJARIJA I MENTALNO ZDRAVLJE**

Naslov rada (tema): **Narcistički pacijent: razumijevanje i ovladavanje emocijama u procesu zdravstvene njege**

Područje: **Biomedicina i zdravstvo**

Polje: **Kliničke medicinske znanosti**

Grana: **Sestrinstvo**

Mentor: **dr.sc. Marija Kudumija Slijepčević** zvanje: **viši predavač**

Članovi Povjerenstva za ocjenjivanje i obranu završnog rada:

1. **Jasmina Marijan-Štefoković, dipl.med.techn., predsjednik**
2. **dr.sc. Marija Kudumija Slijepčević, mentor**
3. **Živko Stojčić, dipl.med.techn., član**

2. ZADATAK ZAVRŠNOG RADA BROJ: 77/SES/2019

U radu je potrebno detaljno opisati narcistički poremećaj ličnosti, kliničku sliku, etiologiju, terapijske mogućnosti i prepreke u tretmanu takovih pacijenata. Centralni dio rada obradit će kontratransferne reakcije kod zdravstvenog osoblja koje se najčešće javljaju kao dio nesvjesnih psihičkih procesa, a koje uvijek dovode do neželjenih ishoda, odnosno do nepružanja adekvatne skrbi takovim pacijentima. Razumijevanje i svjesnot kontratransfera u radu s narcističkim pacijentima jedini je preduvjet pružanja zadovoljavajuće zdravstvene njege.

Zadatak uručen: 02.09.2019.

Mentor: **dr.sc. Marija Kudumija Slijepčević**

Zahvala

Zahvaljujem svim profesorima i predavačima Veleučilišta u Bjelovaru na prenesenom znanju i vještinama. Posebno bih se zahvalila mentorici prim.dr. sc. Mariji Kudumiji Slijepčević na prihvaćanju mentorstva te vođenju kroz odabranu temu iz psihijatrije. Zahvalila bih se roditeljima i obitelji, koji su mi bili velika podrška u obrazovanju.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. CILJ RADA.....	3
3. METODE.....	4
4. PODRIJETLO NAZIVA NARCIZMA I PODJELA NARCIZMA PREMA FREUDU	5
4.1. Podrijetlo pojma narcizma	5
4.2. Podjela narcizma prema Freudu	6
5. EPIDEMIOLOGIJA I ETIOLOGIJA POREMEĆAJA LIČNOSTI	7
5.1. Epidemiologija	7
5.2. Etiologija	7
6. KLINIČKA SLIKA I KOMORBIDITET NARCISTIČNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI.....	8
6.1. Klinička slika.....	8
6.2. Komorbiditet narcističnog poremećaja ličnosti	9
7. POSTAVLJANJE DIJAGNOZE I KLASIFIKACIJA NARCISTIČNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI	10
7.1. Klasifikacija narcističnog poremećaja ličnosti	10
7.2. Dijagnostički kriteriji za narcistični poremećaj ličnosti	11
8. TERAPIJA NARCISTIČNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI	12
8.1. Liječenje narcističnog poremećaja ličnosti.....	12
8.2. Temeljni prognostički kriteriji u psihoterapiji	12
8.3. Psihoterapija narcističnog poremećaja ličnosti.....	13
8.4. Psihoterapijski pristupi i mentalizacija	14
8.5. Promjene u psihoterapiji prema Kohutu i Kernbergu	15
8.6. Farmakološko liječenje narcističnog poremećaja ličnosti.....	16
8.7. Čimbenici izvan terapije bitni u procesu liječenja patološkog narcizma.....	16
9. PRIMJER PSIHOLOŠKOG TESTA NARCIZMA	18
9.1. Prikaz psihološkog testa narcizma.....	18
10. TIPOVI I PODTIPOVI NARCIZMA	21
10.1. Grandiozni i vulnerabilni narcizam.....	21
10.2. Maligni narcizam	22
10.3. Antisocijalni tip narcizma	23
10.4. Depresivni tip narcizma.....	23
10.5. Opsesivno-kompulzivni tip narcizma.....	24
10.6. Osobine narcistične ličnosti prema Akhtaru i Thompsonu	24
11. ŽIVOT S NARCISTIČNOM OSOBOM.....	26
11.1. Zajednički život s narcističnom osobom.....	26

11.2. Narcistična osoba u vezi i u braku	27
11.3. Narcistična osoba u karijeri	28
11.4. Narcistična osoba i društvene mreže	29
12. SUICIDALNOST I SRAM KOD PATOLOŠKOG NARCIZMA.....	31
12.1. Povezanost patološkog narcizma i suicidalnosti	31
12.2. Povezanost patološkog narcizma i srama	32
13. RAD S NARCISTIČNIM PACIJENTIMA I KONTRATRANSFERNE REAKCIJE	33
13.1. Susret bolničkog osoblja s narcističnim pacijentima.....	33
13.2. Prikaz slučaja narcističnog pacijenta	33
13.3. Transferne i kontratransferne reakcijeterapeuta	34
14. RASPRAVA	37
15. ZAKLJUČAK.....	38
16. LITERATURA.....	39
17. SAŽETAK.....	41
18. SUMMARY	42

1. UVOD

Narcistični poremećaj ličnosti obrazac je grandioznosti, potrebe za divljenjem i nedostatka empatije. Kako bih bolje razjasnila pojam narcizma kao poremećaja ličnosti, prvo ću se osvrnuti i definirati sam naziv poremećaja ličnosti. Poremećaj ličnosti trajni je obrazac unutarnjeg doživljavanja i ponašanja koji značajno odstupa od očekivanoga u kulturi kojoj određena osoba pripada, koji je pervazivan i nefleksibilan, ima početak u adolescenciji ili ranoj odrasloj dobi, tijekom vremena je stabilan te dovodi do patnje ili oštećenja. Da bi se mogla definirati dijagnoza poremećaja ličnosti, potrebno je da određena osoba ispuni određene kriterije. Kada govorimo o poremećaju ličnosti kao obrascu unutarnjeg doživljavanja i ponašanja, koji značajno odstupaju od očekivanoga u kulturi, može se očitovati u više područja, a u njih ubrajamo: način percepcije i interpretiranja drugih ljudi, sebe i događaja iz okoline (kogniciju), opseg, intenzitet, promjenjivost i prikladnost emocionalnoga odgovora (afektivitet), kontrolu poriva i interpersonalno funkcioniranje. Navedene kriterije ubrajamo pod Kriterij A. U Kriterij B pripadaju tvrdnje da je trajni obrazac nefleksibilan i pervazivan u širokom rasponu osobnih i socijalnih situacija, u Kriterij C“ da navedeni obrazac dovodi do klinički značajne patnje i oštećenja u socijalnom, radnom ili drugim područjima funkcioniranja pojedinca. Kriterij D objašnjava tvrdnja da je obrazac tijekom vremena stabilan te da se njegov početak može pratiti najmanje do adolescencije ili rane odrasle dobi. Kriterij E navodi da se obrazac ne može bolje objasniti kao manifestacija ili posljedica drugog psihičkog poremećaja, a zadnji Kriterij F da se ne može pripisati fiziološkim učincima neke psihoaktivne tvari ili drugog zdravstvenog stanja. (1)

Osim navedenih kriterija za uspostavljanje dijagnoze poremećaja ličnosti liječnik sa sigurnošću treba procijeniti stabilnosti crta ličnosti tijekom vremena i u različitim situacijama. Dijagnoza poremećaja ličnosti zahtijeva prosudbu dugotrajnog modela funkcioniranja. Crte ličnosti kojima se definiraju poremećaji ličnosti moraju se razlikovati od onih karakteristika koje se javljaju kao odgovor na stresne podražaje iz okoline, stresna razdoblja u životu i prolaznih duševnih stanja. Da bi se postavila prava dijagnoza, ponekad je potreban samo jedan razgovor, no ponekad i dug period zbog otežane procjene određene osobe. Kod prosudbe psihičkih funkcija određene osobe treba uzeti u obzir kulturološka, dobna i spolna obilježja. Za dijagnozu poremećaja ličnosti kod ljudi mlađih od 18 godina obilježja moraju trajati barem godinu dana. (2)

Narcizam kao poremećaj ličnosti svrstava se u posebnu kategoriju zajedno s drugim poremećajima ličnosti. Naziv te kategorije je F60.8. U tu kategoriju, osim narcizma, spadaju i sadistički, sadomazohistički, pasivno-agresivni i depresivni poremećaji ličnosti. (3)

Narcistični poremećaj ličnosti pripada skupini dramatičnih poremećaja ličnosti. Naziv tih poremećaja ličnosti pripada skupini Klaster B. Uz narcistički poremećaj ličnosti tu se nalaze histrionski, disocijalni te granični poremećaj ličnosti. Nakon objašnjenja samog značenja pojma poremećaja ličnosti te klasifikacije narcističnog poremećaja ličnosti u uvodu ću objasniti pojam narcizma te po čemu se razlikuje normalni narcizam od patološkog. Osnovna obilježja narcističkog poremećaja ličnosti su pretjerani osjećaj važnosti, jedinstvenosti te tražanje pažnje. Osobe s ovim poremećajem ličnosti imaju veliku potrebu da im se drugi ljudi dive, s time da potpuno gube razmišljanje za osjećaje drugih ljudi. Postoje dvije osnovne vrste narcizma. To su normalni i patološki narcizam. Radi se o dva različita pojma između kojih je bitno prepoznati razliku. Normalni narcizam proizlazi iz aspekta normalnog samopoštovanja i samoprihvatanja. Ono uključuje samopouzdanje, samopoštovanje, pozitivnu sliku o sebi, zadovoljstvo sa sobom i vlastitim životom te asertivan način postizanja cilja. Dakle, takve se osobe aktivno zalažu za svoja prava, svoje ciljeve i odlučno ih postižu bez nanošenja štete drugim osobama. Kod patološkog narcizma samopoštovanje prelazi granicu grandioznosti te prikriva vlastitu krhkost. Takve osobe precjenjuju vlastite sposobnosti, vlastito ja, uveličavaju svoja postignuća s time da ne pokazuju empatiju i poštovanje prema ljudima oko sebe. (3)

2. CILJ RADA

Cilj je ovoga preglednog rada priopćiti i približiti pojam narcizma kao vrlo rasprostranjenog poremećaja ličnosti, upoznati ljude s problemom tzv. narcističke kulture u kojoj živimo, obilježjima, utjecaju narcizma na pojedinca i okolinu te njegovo otkrivanje i liječenje.

3. METODE

Prilikom izrade ovog rada pretraživane su stručne knjige vezane za poremećaje ličnosti, uključujući i narcizam. Pretraživanjem navedenih tekstova skupljena su dovoljna saznanja o temi koja je opisana u ovome završnome radu.

4. PODRIJETLO NAZIVA NARCIZMA I PODJELA NARCIZMA PREMA FREUDU

4.1. Podrijetlo pojma narcizma

Naziv narcizma poznat je od davnih vremena. Ovaj naziv primjenjivao se prije razdoblja djelovanja Sigmunda Freuda. Naziv je proizašao iz kliničkog opisa psihičkih fenomena. Havelock Ellis i Paul Nacke prvi su puta upotrijebili ovaj specifičan naziv. Ellis i Nacke imali su dvije različite teorije prema kojima su opisali ovaj naziv. Ellis je taj pojam povezoao s imenom Narcisa. Narcis je bio lik iz poznatog starogrčkog mita. Taj naziv je označavao psihički stav koji se temelji na divljenju samome sebi. Nacke je imao drugačiji stav prema pojmu narcizma. Po Nackeu narcizam je označavao oblik spolne percepcije u kojem se osoba odnosi prema svome tijelu kao da je ono tijelo spolnog objekta. Po Nackeovoj teoriji prvo je stajalište prema pojmu narcizma imao i Sigmund Freud. Smatrao je da je narcistični pristup isto što i pristup prema seksualnom objektu, tj. poduzima određeni broj aktivnosti sve dok ne postigne potpuno zadovoljstvo. No, nakon određenog vremena Freud i ostali psihoanalitičari utvrdili su kako se poneke narcistične crte nalaze i kod drugih poremećaja. Osim navedenog stava na početku proučavanja ovog poremećaja ličnosti narcizam se ne koristi samo u seksualnom konceptu, već i na drugim područjima ljudskoga djelovanja. Naziv narcizma na svim područjima ljudskog djelovanja povezuje jedan element koji nazivamo self, a to je sebstvo. Osim naziva za označivanje seksualnosti, primjenjuje se i na označivanje stadija razvoja, opisivanje načina odnošenja prema sebi i okolini te označivanje samopoštovanja. (4)

4.2. Podjela narcizma prema Freudu

Freudov teorijski pristup narcizmu iz 1914. godine predstavlja narcizam kao međustupanj između autoerotizma, a izražava se u odnosu na vlastito tijelo i ljubav prema objektima. Freud dijeli narcizam u dvije različite skupine, a to su primarni i sekundarni čija se obilježja bitno razlikuju. Primarni narcizam predstavlja razvojni stupanj. On se javlja u ranome djetinjstvu i karakterizira ga odnos djeteta prema samome sebi. U ranom djetinjstvu tijekom razvoja dijete sebe doživljava kao objekt ljubavi s time da nema povezanosti s okolnim svijetom. Taj stupanj razvoja prethodi stupnju uspostavljanja odnosa s vanjskim svijetom. Freudova teorija tvrdi da dijete nakon razdoblja autoerotizma, prije nego li samo postane svjesno majčine ljubavi prema sebi, usmjerava svu ljubav i pažnju prema samome sebi. Dok je riječ o sekundarnom narcizmu govorimo o pojavi patološke prirode jer se ono više ne nalazi u fazi razvoja, već u patološkoj regresiji. Specifičnost patološkog narcizma je njegova pojavnost u odrasloj dobi. Glavna karakteristika tog patološkog narcizma je obuzetost pojedinca samim sobom, nesposobnost za ostvarivanje povoljnih međuljudskih odnosa te postupanju ljudima kao prema sredstvima za zadovoljenje svojih potreba.

(5)

5. EPIDEMIOLOGIJA I ETIOLOGIJA POREMEĆAJA LIČNOSTI

5.1 Epidemiologija

Učestalost pojave narcističnog poremećaja ličnosti u općoj populaciji iznosi 0,8 do 1%, s time da je s vremenom u stalnom porastu. U kliničkoj je populaciji ovaj poremećaj prisutan u 2 do 16 % od svih osoba s psihijatrijskim poremećajem. Više se pojavljuje u muškaraca, obično u ranim dvadesetim godinama života. Češće je prisutan među visokoobrazovanim ljudima i među nekim zanimanjima, npr. vojska. (3)

5.2 Etiologija

Kao što smo već spomenuli, psihoanalitička tumačenja s vremenom su se mijenjala. Prava etiologija ovog poremećaja polazi iz ranog djetinjstva. U većini slučajeva roditelji osoba s narcističnim poremećajem ličnosti su udaljeni, odbacujući i hladni. Takvi roditelji ne hvale djetetov napredak, uspjehe i ne ističu njihove vrline i sposobnosti. S obzirom na odsutstvo roditeljske pažnje i topline, dijete se bori protiv odbacivanja, osjećaja zapostavljenosti i nezadovoljstva te odrasta s lažnom slikom sebstva. U tom slučaju dijete samo sebi razvija sliku vrijednosti, sigurnosti i zadovoljstva i to vodi do razvoja narcističnog poremećaja ličnosti. Dakle, da bi definirali nastanak narcizma određene osobe moramo uzeti u obzir da se radi o nezadovoljenoj potrebi za pažnjom i nesigurnosti koja potječe iz djetinjstva, a uz navedene uzroke može se pojaviti i kao posljedica zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu. Postoje još dvije teorije koje mogu objasniti uzrok narcizma. Bihevioralna teorija tvrdi da narcizam nastaje pretjeranim hvaljenjem i nagrađivanjem u djetinjstvu, a kognitivna teorija tvrdi da je narcizam rezultat pogrešnog i nerealnog vjerovanja o vlastitom značenju. (3)

6. KLINIČKA SLIKA I KOMORBIDITET NARCISTIČNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI

6.1. Klinička slika

Osobe s narcističnim poremećajem ličnosti pokazuju preuveličani osjećaj vlastite važnosti, pretjeranu potrebu za divljenjem i uvažavanjem od strane okoline te manjak empatije prema drugim ljudima. Najvažniji dijagnostički kriterij za prepoznavanje ovog poremećaja je osjećaj vlastite grandioznosti. Grandioznost možemo prepoznati kada osoba pokazuje sklonost preuveličavanju vlastitih sposobnosti i zasluga, podcjenjivanja i umanjivanja tuđih time da od drugih očekuje divljenje te zadovoljenje njihovih potreba. Narcistične osobe prikazuju sebe kao osobe visoke vrijednosti, statusa, inteligencije i sposobnosti, ali ne smatraju se pretjerano sposobnima za razumijevanje, poštivanje i brigu za druge. Njihov je način ponašanja vrlo specifičan, posebno kada od okoline traže divljenje i priznanje. Osim što toliko teže divljenju i priznanju, narcistične osobe sebe predstavljaju u pozitivnom svjetlu i ističu sve svoje vrline, a kada se nađu u situacijama da ih okolina promatra, ulažu veliki napor kako bi se dopali okolini. Što se tiče međuljudskih odnosa vrlo su izbirljivi po pitanju odabira prijatelja i suradnika jer smatraju da su njihovi problemi jedinstveni i da ih mogu razumjeti ljudi visokih statusa. Pri izboru partnera narcistične osobe imaju visoke kriterije te su skloni izboru partnera koji je uglednog socijalnog statusa i društvenog ugleda te posjeduje velika materijalna dobra. Pri prvom susretu s takvim osobama ostavljaju dojam šarmera. Iako ostavljaju dobar prvi dojam, oni nisu u stanju zadržati niti uspostaviti dugotrajne odnose s drugim ljudima jer se uvijek u krugu novih poznanika i suradnika može naći osoba boljeg socioekonomskog statusa. Što se tiče komunikacije s okolinom narcistične osobe uvijek paze što im se priča te su jako kritični prema drugim ljudima. Jako su osjetljivi čak i na najmanje propuste kod drugih ljudi i često ih pamte te im ne opraštaju, a s druge strane su jako osjetljivi i uvredljivi kada čuju negativan komentar o sebi. Zbog svojih loših karakteristika, osim dobrih međuljudskih odnosa, teško ostvaruju i profesionalni uspjeh.

Narcistične osobe često iskorištavaju i manipuliraju ljudima kako bi došli do određenih ciljeva s time da imaju osjećaj da im drugi ljudi zavide. Takve osobe mogu reagirati i osvetoljubivo, nasilno ili vrlo kritično ako ne uspiju dobiti potvrdu koju očekuju. (6)

6.2. Komorbiditet narcističnog poremećaja ličnosti

Narcistični poremećaj ličnosti često se dijagnosticira i kod drugih psihičkih poremećaja. Stanje kada se neka bolest ili poremećaj javlja uz druge prisutne bolesti ili poremećaje nazivamo komorbiditet. Narcistični poremećaj ličnosti javlja i kod drugih psihičkih poremećaja, no to nisu samo poremećaji raspoloženja. Može se javljati i kod poremećaja prehrane i mnogih povezanih poremećaja. Ovaj poremećaj ličnosti javlja se u komorbiditetu mnogih drugih poremećaja ličnosti kao što su histrionski, granični (borderline), paranoidni, antisocijalni i izbjegavajući poremećaj ličnosti. (7)

7. POSTAVLJANJE DIJAGNOZE I KLASIFIKACIJA NARCISTIČNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI

7.1. Klasifikacija narcističnog poremećaja ličnosti

Kao što smo naveli u uvodu narcistični poremećaj ličnosti pripada skupini B zajedno s antisocijalnim, histioničnim i graničnim poremećajem ličnosti. Osobe iz skupine B, u koju se ubrajaju i osobe s narcizmom, opisuju se kao dramatične, naglašeno osjećajne i hirovite. Dva su pristupa dijagnostičkoj procjeni poremećaja ličnosti. Dijagnostički pristup koji se koristi u MKB-10, DSM-IV i sekciji II novog DSM-5 kategorijski je pristup po kojem poremećaji ličnosti predstavljaju kvalitativno različite sindrome. Prema dimenzijskom gledištu poremećaji ličnosti predstavljaju neprilagođene inačice crta ličnosti koje se neprimjetno stapaju s normalnom i jedna s drugom. Ima više različitih pokušaja identifikacije koje mogu učiniti razliku normalnog i patološkog funkcioniranja ličnosti. Uključivanje kategorijskog i dimenzijskog modela procjene specifično je za novi DSM, a to je DSM-5, no on ipak dijeli mišljenja psihijatara koji su stvarali ovaj model. Oni smatraju da se u novome modelu nastavlja kontinuitet modela DSM-IV, ali i da se uvede novi alternativni pristup. Najveći problem kod kategorijske procjene poremećaja ličnosti jest taj što bolesnik ne zadovoljava kriterije za samo jedan poremećaj, nego za više njih što dovodi do poteškoća postavljanja točne dijagnoze. To se posebno odnosi na model DSM-IV. U alternativnom pristupu dijagnozi poremećaja u DSM-5 naglasak je na procjeni oštećenja funkcioniranja ličnosti i patološkim crtama ličnosti. Dijagnoza specifičnog poremećaja ličnosti u alternativnom modelu za DSM-5 izvedena je iz modela koji uključuje antisocijalni, izbjegavajući, granični, narcistični, opsesivno-kompulzivni i shizotipni poremećaj ličnosti. Opći kriteriji za poremećaje ličnosti, uključuju kriterije funkcioniranja ličnosti, koji su razvijeni na osnovi istraživanja koje se bave analizom temeljne patologije ličnosti. (2)

7.2. Dijagnostički kriteriji za narcistični poremećaj ličnosti

Dijagnostički kriteriji za narcistični poremećaj ličnosti polaze iz modela DSM-IV. U ovim kriterijima navedeno je u kojim se situacijama očituje devet obilježja narcizma. Da bi se ispunili kriteriji za narcistični poremećaj ličnosti, osobu mora karakterizirati pet ili više navedenih obilježja, tj. dijagnostičkih kriterija koji će se navesti u ovom dijelu teksta. Dakle, narcizam je pervazivni model osjećaja veličine koji se može očitovati u mašti ili ponašanju, potrebe za divljenjem i nedostatkom suosjećanja koji počinje prije rane zrelosti i očituje se u raznim situacijama. (8)

Ovo su navedena obilježja gdje se očituje narcizam:

- grandiozni osjećaj vlastite važnosti (pretjerivanje o svojim dostignućima i nadarenosti te očekivanje da im se prizna superiornost koja nije primjerena dostignućima)
- zaokupljenost fantazijama o neograničenom uspjehu, moći, briljantnosti, ljepoti ili idealnoj ljubavi
- smatraju da su posebni i jedinstveni i da ih mogu razumjeti ili da trebaju kontaktirati samo s ljudima ili institucijama koji su posebni ili imaju visok status
- zahtijevaju pretjerano divljenje
- imaju osjećaj posebnih prava i neopravdano očekuju osobito povoljan tretman ili automatsko pristajanje na svoja očekivanja
- interpersonalno iskorištavaju odnosno iskorištavaju druge za postizanje vlastitih ciljeva
- nemaju razvijen osjećaj empatije te ne žele prepoznati ili identificirati tuđe osjećaje ili potebe
- često zavide drugima ili vjeruju da drugi njima zavide
- često pokazuju arogantno i oholo ponašanje ili stavove. (8)

8. TERAPIJA NARCISTIČNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI

8.1. Liječenje narcističnog poremećaja ličnosti

Vrlo je kompleksno objašnjenje kako liječiti narcistični poremećaj ličnosti. Treba utvrditi dodatne kriterije zašto pacijenta s ovim poremećajem ličnosti uvodimo u psihoterapiju. No, oni će biti objašnjeni u daljnjem nastavku ovog rada. Kod ovog poremećaja ličnosti obično se provode individualna psihoterapija, okrenuta prema osobi ili suportivna, ovisno o ego snazi. Psihoanaliza je prikladna samo kod nekih bolesnika. Osim navedenih terapijamože biti korisna skupna terapija. Što se tiče farmakološkog liječenja, obično se upotrebljuju anksiolitici kod prolaznih emocionalnih stanja, npr. diazepam 5-10 mg na dan. Kada govorimo o tijeku i prognozi ovog poremećaja, on je kroničan i teško ga je liječiti. Moguće su komplikacije poremećaja raspoloženja, prolazne psihoze, somatoformni poremećaji, poremećaji uporabe (psihoaktivnih) tvari. Pri prognoziranju narcizma treba biti oprezan. (8)

8.2. Temeljni prognostički kriteriji u psihoterapiji

Da bi se dubinska psihoterapija, koja je prvi i najčešći izbor liječenja svih poremećaja ličnosti pa tako i narcističnog, mogla odvijati u kontinuitetu, moraju postojati dva faktora. U ta dva faktora, koja su od velike važnosti za sam uspjeh ili djelovanje psihoterapije, ubrajamo motivaciju za liječenje i kapacitet za samoopservaciju, samorefleksiju i simboličko mišljenje. Motivacija za liječenje bitna je zbog sposobnosti za uspostavljanje terapijskog saveza, a kapacitet za samoopservaciju, samorefleksiju i simboličko mišljenje važno je zbog introspekcije na svjesnoj razini te mentalizacije na nesvjesnoj razini. Osim pozitivnih faktora pomoću kojih psihoterapija može napredovati, postoje i one negativne koje mogu vrlo loše utjecati na tijek psihoterapije, a to su dodatno postojanje ekscesivne anksioznosti ili nepovoljne trenutne životne okolnosti. U navedenim situacijama provođenje psihoterapije nije od velikog značaja. U ovom slučaju preduvjeti za provođenje psihoterapije stekli bi se kada bi se simptomi anksioznosti regulirali i smanjili, a životne okolnosti poboljšale. (2)

8.3. Psihoterapija narcističnog poremećaja ličnosti

Jedno od obilježja psihoterapije za bolesnike s narcističnim poremećajem ličnosti jest pomoći bolesnicima promijeniti transferni acting out u terapijski savez i transfer. Pod sadržaj acting outa, kada je riječ o narcističnom poremećaju ličnosti, podrazumijevaju se grandiozni dijelovi selfa uz prateći osjećaj praznine s agresivnim nabojem. Prema Mastersonu postoje tri faze u psihoterapiji ovog poremećaja ličnosti uz karakteristične modele ponašanja, a to su: inicijalna faza (gdje dominiraju otpori i obrane), prorada (gdje dominiraju ljutnja i depresija) te separacija u kojoj dominiraju regresivne metode usmjerene protiv separacije. U komunikaciji s osobom oboljelom od narcističnog poremećaja ličnosti treba biti vrlo pažljiv zbog opasnosti od konfrontacije. Bolesnici oboljeli od ovog poremećaja imaju izrazitu vulnerabilnost na narcistične povrede, kontinuiranu aktivaciju grandioznog selfa obrane i usporedbu, potrebnu za negacijom ili devaluacijom realnosti koja ne rezonira s njihovim obranama. Zato primjena konfrontacija mora ići uz maksimalni oprez, da ih bolesnik ne doživi kao napad na sebe jer će tada samo više pojačati svoje obrane. Terapeut bi se trebao osloniti na interpretaciju bolesnikove narcistične vulnerabilnosti. Uz to stalno treba imati na umu bolesnikovu ekstremnu osjetljivost na realne ili imaginarne greške u empatiji i treba ih proraditi unutar terapijskog saveza. Bolesnik s narcističnim poremećajem ličnosti i u fazi prorade nadalje precizno opservira terapeutovu empatiju i na najblaže doživljava pogreške reagira jakim narcističnim obranama. Naime, brojni su faktori zašto je teško mijenjati patološki narcizam u ljudi. Jedan od glavnih razloga zašto se patološki narcisi ne javljaju na tretman jest njihovo temeljno uvjerenje da su crte patološkog narcizma u njihovoj ličnosti nešto što nije njihov problem. Ako uopće i dođe do psihijatrijskog tretmana, najčešće je to zbog negativnih posljedica uzrokovanih narcizmom, tipa neki anksiozni ili afektivni poremećaj. Mnogi primjeri tako su ukazali na veliku prepreku u psihoterapiji. Kada se narcisoidna osoba nađe u situaciji da terapeut prerano smanji ili ne podrži bolesnikov grandioznost, oni sami napuštaju terapiju zbog povrede selfa dok terapeut ne procijeni dovoljno kapacitet na bolesnikovu toleranciju frustracija. U odnosu s terapeutom takav bolesnik razvija hrpu emocija koje su teške. Ono što je neophodno i najvažnije kod rada s narcističnim bolesnicima jest terapeutovo ogledanje, podržavanje, sadržavanje i empatijsko slušanje. (4)

8.4. Psihoterapijski pristupi i mentalizacija

Mentalizacija se smatra posebno bitnim faktorom u novijim istraživanjima psihoterapije poremećaja ličnosti. Osnivači ove vrste psihoterapije su Fonagy i Bateman. Mentalizacija označava pojam svijesti onoga što se događa u našem umu, ali i umu drugog čovjeka. Proces mentaliziranja drugih ljudi nije jednostavan jer se moraju predvidjet njihove misli i osjećaji koji su nekada sukladni našima, a vrlo često su različiti, što također moramo usvojiti ukoliko želimo donijeti ispravne zaključke. Vrlo je bitno integrirati u mentalizaciju i ranija iskustva koja imamo s tim osobama, a na čemu se velikim dijelom temelje i sadašnja iskustva. Kod bolesnika s poremećajem ličnosti, pa tako i s narcizmom u ovom slučaju, otežana je sposobnost viđenja sebe izvana i drugih ljudi iznutra pa se tim psihoterapijskim pristupom mentalizacije razvija spomenuta sposobnost. Stupanj mentalizacije značajno je povezan s psihoterapijskom prognozom oboljelih od poremećaja ličnosti. U procesu psihoterapije radi se na poboljšanju kapaciteta za mentalizaciju sebe i drugih. Postupak mentalizacije podijeljen je na tri dimenzije: self vs druga osoba, implicitno vs eksplicitno i kognitivno vs afektivno. Ove suprotnosti jako su izražene kod osoba s poremećajem ličnosti, a putem psihoterapije radi se na poboljšanju integracije i stvaranju šire, cjelovitije slike sebe i drugih osoba. Nezreli oblici mentalizacije kod poremećaja ličnosti prisutni su u tri razine: psihička ekvivalencija, model pretvaranja i teološki model. Psihička ekvivalencija i model pretvaranja povezani su s narcističnim poremećajem ličnosti. Psihička ekvivalencija znači da ne postoji razlika i granica između unutrašnjeg doživljaja i vanjskog svijeta. Ona se temelji na percepciji koja postoji u umu, tako postoji i u stvarnosti i obrnuto. Kada se mentalizira na razini psihičke ekvivalencije, osjećaji su prestvarni i ne postoje metafore. Ovo je značajan problem kod oboljelih od poremećaja ličnosti. U psihoterapiji se procesno radi na širenju granica svjesnosti i zajedničkog sagledavanja terapeuta i bolesnika više perspektiva nekog odnosa ili problema koje ima sam bolesnik, a doživljavao ga je površno. Ovaj je model prisutan kod mentaliziranja osoba oboljelih od NPL-a, npr. kada osoba i sama ustraje na tome da je uvijek u pravu i da uvijek zna što drugi ljudi misle. Osim navedenog u ovaj model uklopila bi se i narcistična grandioznost.

Sljedeći prementalizacijski model povezan s narcističnim poremećajem ličnosti jest model pretvaranja. Model pretvaranja bazira se na činjenici da ne postoji povezanost između vanjskog i unutarnjeg svijeta, tj. da ne postoji poveznica između njih. Npr. osoba obrambeno koristi dug monolog u kojem prevladavaju čudni osjećaji koji se ne mogu povezati s vanjskim svijetom. Tijekom psihoterapije terapeut zajedno s bolesnikom sagledava njegova unutarnja stanja, ali tijekom modela pretvaranja bolesnik teško prihvaća navedeno jer promjene dolaze iz vanjske

stvarnosti koja nema veze s njegovom unutarnjom stvarnošću. Dakle, kod psihoterapije narcističnih bolesnika koristi se načelo prisutnosti terapeuta, a intervencije interpretiranja dolaze nakon određenog vremena terapije kada bolesnik bude spreman da ih prihvati na odgovarajući način. (2)

8.5. Promjene u psihoterapiji prema Kohutu i Kernbergu

Za razliku od Freuda Kohut i Kernberg vjerovali su da je psihoanaliza terapija izbora za većinu pacijenata s narcističnim poremećajem ličnosti. Za Kohuta je empatizacija terapeuta osnova u terapiji narcističnog poremećaja ličnosti. Smatra da terapeut mora empatizirati s pacijentovim pokušajem da reaktivira roditeljsko zakazivanje u odnosima te omogućiti stvaranje zrcalnog, idealizirajućeg i blizanačkog transfera. Kohut se fokusira u terapiji na empatijskom opserviranju, razvoju i proradi triju tipova transfera: ogleđajući, idealizirajući i tzv. alterego transfer. Kernberg temelji terapiju na konfrontaciji i interpretaciji patološkog grandioznog selfa i negativnog transfera pokazujući pacijentu njegov utjecaj na druge. Ipak, primjena konfrontacije u terapiji mora ići uz maksimalan oprez da ih bolesnik ne doživi kao napad na sebe jer će tada samo još više pojačati svoje obrane. Što se tiče terapije unutar terapijskog saveza, trebalo bi također proraditi bolesnikovu ekstremnu senzitivnost na greške u empatiji. No, neki pacijenti neće tolerirati ništa drugo nego empatični pristup po Kohutovom modelu. Bilo kakvo odstupanje od ovog modela dovelo bi do pacijentovog povlačenja i doživljaja nesporazuma te potrebe za prekidom terapije.

U drugim bi slučajevima pacijent mogao dobro prihvatiti interpretaciju zavisti i natjecateljskog raspoloženja te stoga bolje odgovoriti na Kernbergov pristup. Mnogi pacijenti imaju koristi i od kombinirane terapije. Kod pacijenata koji funkcioniraju na krajnjoj graničnoj razini, sa slabim egom i nedostatkom kontrole impulsa, Kernberg smatra da suportivna psihoterapija daje bolje rezultate nego ekspresivna ili analiza. (9)

8.6. Farmakološko liječenje narcističnog poremećaja ličnosti

Kod narcističnog poremećaja ličnosti lijekovi se primjenjuju u slučaju teške depresije, prisutnosti fobija i napada panike. Ovisno o ozbiljnosti stanja to može biti fitoterapija ili primjena antidepresiva te sredstava za smirenje. Međutim, ova metoda može samo pomoći u uklanjanju određenih prijetećih simptoma, ali ne i eliminirati narcizam. Sve navedene lijekove propisuje liječnik. Ako se liječenje obavlja u bolničkom okruženju, tada medicinsko osoblje treba pratiti proces uzimanja lijekova. Lijekovi se propisuju u strogo određenim dozama jer imaju mnoge nuspojave. Samo u teškim slučajevima terapija se provodi pod stacionarnim uvjetima. Kako se zdravlje poboljšava, pacijent se liječi izvanbolički odnosno kod kuće uz redovite posjete stručnjaku za psihoterapijske sastanke. (10)

8.7. Čimbenici izvan terapije bitni u procesu liječenja patološkog narcizma

Štetan utjecaj stresogenih životnih događaja na mentalno funkcioniranje dobro je poznat. Učinak povoljnih životnih događaja na mentalno zdravlje i fenomen narcizma manje je istraživano. Kernberg smatra da dio narcističnih bolesnika razvije sposobnost da uči iz iskustva te ravije veću samosvjesnost. Osim navedenog smatra da potencijal za promjenu nastupa u srednjoj životnoj dobi kada narcistične osobe budu suočene s dugoročnim posljedicama narcističnih obrazaca ponašanja, a uz višestruke probleme u interpersonalnim odnosima.

Terapija narcizma jednim se dijelom temelji na procesu žalovanja za narcističnom grandioznošću uz razvoj zrelije slike o sebi i drugima. Ovaj kapacitet za žalovanje i tolerancija iskustva depresije, uključujući krivnju i žaljenje, obično upućuju na bolju prognozu u terapiji patološkog narcizma. Ronnigstamova i suradnici provodili su follow-up studije u kojima je došlo do spoznaje da je razina patološkog narcizma znatno smanjena. Do spoznaje je došlo nakon trogodišnjeg praćenja. Obilježja tretmana, dužina, tip i trajanje terapije bila su podjednako zastupljeni među onima koji su pokazali poboljšanje i skupini koja je bila bezistogučinka u tom razdoblju. Autori smatraju da je iznenađujuća činjenica da su bolesnici, koji su pokazali poboljšanje, procijenili da je to više vezano uz promjenu životnih događaja, a manje za psihoterapijske faktore.

Među životnim događajima koji pridonose smanjenju patološkog narcizma, analiza je pokazala da prevladavaju tri vrste korektivnih životnih iskustava, a to su: životna postignuća, uspostavljanje nove trajnije emocionalne veze i uklanjanje životnih iluzija, tj. razočaranja. Životna postignuća, kao što su završavanje edukacije, dobivanje priznanja, napredovanje u poziciji, pokazala su se kao najčešći korektivni životni događaj u ovoj studiji. Ronnigstamova smatra da korektivni životni događaji pridonose boljoj ravnoteži između ambicija, ideala, fantazija i unutrašnjih ciljeva te vode realnijoj slici selfa, uz manje obrambene grandioznosti i narcističnih reakcija. Interpersonalne veze, koje su dugotrajne i uključuju dublju razinu odnosa, također pridonose smanjenju patološkog narcizma. U kontekstu ovog tipa odnosa narcistični osjećaj posebnosti i superiorne izolacije zamijenjen je iskustvom uzajamne posebnosti uz smanjenje osjećaja prijezira i devaluacije te uz manju sklonost iskorištavanju drugih ljudi. Intersubjektivno iskustvo veze pomaže u jačanju zrelijih obrana kao i boljoj toleranciji afekta. Poboljšanje tolerancije afekta vrlo je bitan pozitivan pomak jer bliskost kod patološki narcističnih bolesnika može aktivirati i nepodnošljive osjećaje kao što su ljutnja, bijes, psihička bol, zavist i sram, što onda kompromitira održavanje bliskog odnosa s drugom osobom. Faktor korektivnog uklanjanja životnih iluzija uključuje iskustvo promjene prethodnog osjećaja grandioznosti u smjeru bolje adaptiranog self-koncepta. Takvo iskustvo često nastaje u situaciji životnih gubitaka kao što su prekidi u karijeri ili uz stresogene životne događaje, koji oštećuju uobičajene načine regulacije afekta i samopouzdanja. Naime, može doći i do pogoršanja patološkog narcizma ako su životne promjene previše teške i traumatične ili se događaju uz nedovoljnu potporu. (4)

9. PRIMJER PSIHOLOŠKOG TESTA NARCIZMA

Psihijatar može procijeniti ličnosti i na osnovu psihološkog testa narcizma. Taj test naziva se Narcissistic Personality Inventory i sadrži listu od 40 pitanja namijenjenim narcisoidnim osobama. (11)

9.1. Prikaz psihološkog testa narcizma

Upute za pisanje: Ovdje imate prikazanu listu od 40 tvrdnji, jedna vrsta tvrdnji nalazi se u stupcu A, a druga u stupcu B. Za svako pitanje odaberite tvrdnju iz stupca A ili B, ovisno o tome koja vam više odgovara.

Koliko imate godina? _____

Spol:

- M
- Ž

A	B
☐ Imam prirodnu moć utjecaja na ljude	☐ Nemam dobru moć utjecaja na ljude
☐ Skromnost mi ne pripada	☐ U suštini sam skromna osoba
☐ Usudio/la bih se učiniti bilo što	☐ Sklon/a sam dosta opreznosti
☐ Kada mi ljudi daju komplimente osjećam sram	☐ Znam da sam dobar/ra jer mi svi tako govore
☐ Pomisao na upravljanje svijetom jako me plaši	☐ Da upravljam svijetom on bi bio ljepše mjesto
☐ Obično mogu govoriti bilo što i kako mi paše	☐ Pokušavam prihvatiti posljedice svog ponašanja
☐ Preferiram se stopiti u društvu	☐ Volim biti u centru pažnje
☐ Biti ću uspješan/na	☐ Nisam previše zabrinut/a oko uspjeha

☐ Nisam bolji/a niti lošiji/a od drugih ljudi.	☐ Mislim da sam posebna osoba.
☐ Nisam siguran/a da bi bio dobar/ra vođa.	☐ Vidim se kao dobrog vođu.
☐ Asertivan/na sam.	☐ Volio/voljela bih biti više asertivan/na.
☐ Volim imati vlast nad ljudima.	☐ Ne zamjeram slijedenju naredbi.
☐ Vidim lakoću u manipuliranju ljudima.	☐ Ne volim se vidjeti u situacijama da manipuliram ljudima.
☐ Inzistiram na tome da dobijem poštovanje koje mi pripada.	☐ Obično dobijem poštovanje koje zaslužujem.
☐ Ne volim naročito pokazivati svoje tijelo.	☐ Volim pokazivati svoje tijelo.
☐ Mogu čitati ljude kao knjige.	☐ Ljude je ponekad teško razumjeti.
☐ Ako se osjećam sposobnim/nom, onda imam volju preuzeti odgovornost za donošenje odluka.	☐ Volio/voljela bih preuzeti odgovornost za donošenje odluka.
☐ Volio/voljela bih biti razumno sretan/na.	☐ Želim iznositi nešto u očima svijeta.
☐ Moje tijelo nije ništa posebno.	☐ Volim gledati svoje tijelo.
☐ Ne pokušavam se praviti važnim/om.	☐ Obično se pravim važan/na kad god dobijem priliku.
☐ Uvijek znam što činim.	☐ Ponekad nisam siguran/na što činim.
☐ Ponekad ovisim o ljudima kako bi se stvari obavile.	☐ Rijetko kad ovisim o ljudima da bi se stvari obavile.
☐ Ponekad pričam dobre priče.	☐ Svi vole čuti moje priče.
☐ Očekujem odličan dogovor od drugih ljudi.	☐ Volim činiti stvari za druge ljude.
☐ Neću biti zadovoljan/na dok ne dobijem ono što zaslužujem.	☐ Uzimam svoja zadovoljstva kako dolaze.
☐ Komplimenti me sramote.	☐ Volim biti komplimentiran/a.

☐ Imam veliku volju za moći.	☐ Moć me ne zanima.
☐ Ne marim za modne trendove.	☐ Volim započeti nove modne trendove.
☐ Volim se gledati u ogledalo.	☐ Nisam praktički zainteresiran/na za gledanje u ogledalo.
☐ Stvarno volim biti u centru pažnje.	☐ Osjećam se neugodno kada sam u centru pažnje.
☐ Mogu živjeti život na način koji hoću.	☐ Ljudi ne mogu uvijek živjeti živote kakve oni žele.
☐ Biti autoritet, ne znači mi toliko puno.	☐ Čini se da ljudi uvijek prepoznaju moj autoritet.
☐ Radije bio bio/la vođa.	☐ Od male mi je važnosti biti vođa ili ne.
☐ Budem bio/la sjajna osoba.	☐ Nadam se da ću postati uspješan/na.
☐ Ljudi ponekad vjeruju što im kažem.	☐ Mogu natjerati bilo koga da vjeruje u sve što želim .
☐ Rođeni sam vođa.	☐ Rukovostvo je kvaliteta kojoj treba dugo vremena da se razvij.e
☐ Poželim da netko jednoga dana napiše moju biografiju.	☐ Ne volim kada ljudi zagledavaju u moj život iz bilo kojeg razloga.
☐ Uzrujam se kada vidim da ljudi ne primjete kako izgledam kada idem u javnost.	☐ Ne smeta mi se stopiti u gomilu kada idem u javnost.
☐ Sposobniji/a sam od drugih ljudi.	☐ Puno toga mogu naučiti od drugih ljudi.
☐ Mnogo sam sličan/slična drugim ljudima.	☐ Izvanredna sam osoba.

Ovako izgleda prikaz testa narcisoidnosti od 40 pitanja kojeg su osmislili psiholozi i psihijatri te kojeg može svatko riješiti online. Prije rješavanja testa obavezno pročitati i proučiti upute. (12)

10. TIPOVI I PODTIPOVI NARCIZMA

Kako smo već spominjali tipove narcizma, razjasnili smo razlike između primarnog i sekundarnog narcizma i zdravog i patološkog narcizma. Poznata Freudova podjela narcizma bila je na primarni i sekundarni narcizam, a jedna od temeljnih psihoanalitičkih podjela narcizma jest podjela na zdravi i patološki narcizam. No, neki autori ga dijele na tri tipa narcizma: grandiozni, fragilni (vulnerabilni) i zdravi narcizam. U psihoterapijskoj praksi uvriježena su dva glavna tipa narcizma: grandiozni (otvoreni) narcizam i vulnerabilni (prikriveni) narcizam. Osim ove dvije glavne vrste narcizma nalazimo i podtipove narcizma, a to su: maligni narcizam, antisocijalni narcizam, depresivni te opsesivno-kompulzivni tip narcizma. (4)

10.1. Grandiozni i vulnerabilni narcizam

Ove dvije vrste narcizma bitno se razlikuju po načinu nošenja s vlastitim emocijama, interpersonalnim odnosima i samopoštovanjem. Osobe s grandioznim narcizmom karakterizira preuveličana slika o sebi, idealizirane fantazije o sebi, nedostatak empatije, dojam o vlastitoj posebnosti i pravima, izrabljujuća i ekshibicionistička ponašanja. Kod osoba s vulnerabilnim narcizmom ima jednako zastupljene idealizirane fantazije o sebi, ali uz njih je prisutan veliki sram i krivnju povezanu s vlastitim idejama i potrebama. U ovom slučaju ne dominira zavist i posljedična agresivnost, već depresivnost, samokritičnost, pretjerana osjetljivost na kritiku od drugih povezanu sa socijalnim povlačenjem i izolacijom te potencijalna suicidalnost. Što se tiče komorbiditeta, vulnerabilni tip narcizma ima najveću povezanost s generaliziranim anksioznim poremećajem, depresijom i lošim adaptivnim funkcioniranjem, a grandiozni tip narcizma pati od eksternaliziranih ponašanja kao što je zlostavljanje bračnog partnera, kolega na poslu i slično tome. Tijek i ishod samog psihijatrijskog tretmana narcističnog poremećaja ličnosti ovisi o tome je li riječ o grandioznom ili vulnerabilnom narcizmu. Osobe koje pate od vulnerabilnog narcizma češće traže stručnu pomoć zbog nemogućnosti nošenja sa stresnim situacijama dok se grandiozni pacijenti, unatoč svim poteškoćama, ne javljaju na terapije te negiraju svoju bolest. Psihoterapija grandioznih pacijenata često je neuspješna i teška jer nisu motivirani za rad i ne shvaćaju vlastite probleme te mogu imati vrlo težak i problematičan odnos s terapeutom. (6)

10.2. Maligni narcizam

Najopasniji i najozbiljniji oblik disfunkcije superega i saopouzdanja javlja se u obliku malignog narcizma. Ovaj tip obilježava paranoja, sadizam, antisocijalno ponašanje, mržnja i nekontrolirana agresija. Maligni narcizam nalazi se na tankoj granici s antisocijalnim poremećajem ličnosti, no razlika je u tome što maligni tip može razviti povezanost s drugima i zabrinutost za njih te osjećaj krivnje. (13)

Radi se o narcističnim bolesnicima koje obilježava pojava klasičnih narcističnih karakteristika te preosjetljivost na kritiku, osjećaj srama i ranjivost. Razina agresije kod malignog narcizma puno je viša nego kod ostalih tipova narcizma. Lako se javlja narcistična povreda zbog preosjetljivosti na koju oni odreagiraju vrlo izraženim narcističnim bijesom. Osobe oboljele od ovog tipa narcizma obično ne poštuju društvene norme i često se nađu s druge strane zakona. Kada su u pitanju ljubavni odnosi imaju poteškoća u dubljem povezivanju s partnerom te su skloni promiskuitetnom ponašanju. Takve osobe ponekad mogu doživjeti osjećaje potpunog zadovoljstva kroz seksualne perverzije i sado-mazo odnosu. Osvetoljubivost je njihova karakteristika, a osveta može završiti i ubojstvom. U dio sadizma malignog narcizma ubrajamo i jaku osvetoljubivost, sklonost uništavanju i potrebu za agresijom. (4)

Osobe oboljele od malignog narcizma mogu razviti potrebu za ubojstvom kao činom kojim bi se osvetili te zaštitili i povećali samopouzdanje ako dođe do slučaja kroničnog osjećaja poniženja ili bezvrijednosti. Vođe s osobinama malignog narcizma izmjenjivali su se u povijesti na svjetskoj pozornici. Radi se o poznatim diktatorima i tiranima, a među kojima je u novijoj povijesti najpoznatiji Adolf Hitler. (13)

Mnogi su psihijatri utvrdili i da današnja svjetska poznata ličnost Donald Trump boluje od narcizma. Gartner i njegovi kolege slažu se da Donald Trump boluje od malignog narcizma te ukazuju na njegovu sklonost grandioznosti, agresivnosti, paranoji, sadizmu i impulzivnosti te da se radi o poremećaju koji je neizlječiv. (14)

10.3. Antisocijalni tip narcizma

Antisocijalni tip narcizma najozbiljniji je predstavnik patološkog narcizma zbog potpunog nedostatka funkcije superega. Njihov osjećaj za posjedovanje prava je izrazito jak, potpuno nadvladava kajanje ili krivnju kao i žaljenje te sposobnost uviđanja vlastitih pogrešaka. Skloni su krađi, laganju, financijskoj neodgovornosti i fizičkoj okrutnosti, a ako budu uhvaćeni mogu čak i priznati vlastite zločine, no gotovo uvijek bez iskrenoga žaljenja. Zbog svemoći i prava koja misle da imaju, često se zavaravaju da se mogu izvući sa svojim sociopatskim ponašanjem. (15)

Dvije glavne osobine osobe oboljele od antisocijalnog tipa narcizma:

- neuspjeh u prilagodbi socijalnim, političkim, moralnim i zakonskim normama, što može dovesti do nezakonitih djela zbog kojih su često osumnjičeni ili zakonski gonjeni
- manipulativno ponašanje te sklonost prijevari temeljeni na potpunom zanemarivanju tuđe dobrobiti i okrenutosti isključivo vlastitim potrebama i dobitku (15).

Zbog laži i manipulacija, udruženih često s visokom inteligencijom, mogu biti uspješni poslovni ljudi. Za razliku od malignog narcisa koji razvija povezanost sa svojim sljedbenicima ili vođom, kojeg doživljava kao autoritet, antisocijalni narcis ne odgovara nikome osim samome sebi. (4)

10.4. Depresivni tip narcizma

Depresija u kontekstu narcističke patologije nastupa kada postoji gubitak potpore koju narcis dobiva iz okoline u vidu divljenja, podilaženja, laskanja. U situaciji kada ove potrebe nisu zadovoljene, osoba tone u stanje u kojem dominiraju kritični i samokažnjavajući superego te osjećaj krivnje. Depresivni narcis maestro je samokažnjavanja, netko tko funkcionira gotovo kao obrnuti narcis. Pokazuju sklonost prikazivanja sebe kao žrtve i to kao oblik manipulacije okolinom, a sve u svrhu dobivanja sažaljenja. Moglo bi se postaviti pitanje kako je moguće da je depresivni narcis uopće narcis. Iako se čini kako je grandiozni self odsutan, zaokupljenost sobom prisutna je te je u depresivnoj fazi toliko izražena da nemaju kapaciteta uvidjeti da i drugi ljudi mogu imati probleme. (15)

10.5. Opsesivno-kompulzivni tip narcizma

Opsesivno-kompulzivni tip odlikuje se pozivanjem na visoku radnu etiku i visoko postavljene principe, često imaju premalo empatije za druge, a preokupiranost savršenstvom nameće im njihov strogi, kažnjavajući i zahtjevni superego. Stanje ovisnosti i ranjivosti njima je odraz slabosti i nečistoće, emocije vežu uz nešto nečisto te tako često postaju opsesivni glede čistoće i reda. Često su kolekcionari, sakupljači koji se radije vežu za predmete nego li za ljude. Oni su kao radoholičari mazohistični i spremni žrtvovati sebe, partnera, djecu i obitelj zato što im njihov superego nalaže da budu savršeni. Zbog te pretjerane predanosti često su uspješni u poslu, ali i dalje ne mogu postati dovoljno savršeni da zadovolje sami sebe i kriterije svog superega. I kod ovog tipa narcizma zastupljen je osjećaj grandioznog selfa i potreba za osjećajem posebnosti. Opsesivno-kompulzivni narcisi razlikuju se od depresivnih po tome što se preokupiranost savršenstvom kod depresivnih okreće protiv njih samih, a kod opsesivno-kompulzivnih okreće se protiv drugih projiciranjem ego ideala na druge. (15)

10.6. Osobine narcistične ličnosti prema Akhtaru i Thompsonu

Akhtar je prikazao osobine narcistične ličnosti koje najbolje opisuju temelj na kojem se razvijaju kasniji obrasci narcističnog ponašanja. Narcističnu ličnost prema tome karakteriziraju:

- osjećaj inferiornosti, koji je u podlozi njegovih preokupacija fantazijama o izvanrednim postignućima
- nemogućnost stvaranja povjerenja i oslanjanja na druge, zbog čega razvija samo plitke odnose zasnovane na zadovoljavanju potreba za divljenjem, a u kojima su drugi samo objekti, a ne ravnopravni sudionici odnosa
- promjena moralnih vrijednosti, koja se vidi po tome što ih se narcis uvijek planira odreći ako bi zbog toga mogao dobiti neku korist
- nesposobnost za ljubav zbog malog kapaciteta koji imaju za osjećaje te zbog straha od ovisnosti i intimnosti.(4)

Psihologija i klinička psihijatrija nastoje jasno razlikovati značajke otvorenog (overt) i prikrivenog (covert) oblika narcizma. Otvorene i prikrivene narcistične ličnosti prema Akhtaru i Andersonu Thompsonu različito funkcioniraju pri sljedećim čimbenicima: doživljaju sebe, međuljudskim odnosima, društvenoj adaptaciji, etici i stajalištima, ljubavi, seksualnosti i kognitivnom stilu. Otvoreni narcis fantazira o bogatstvu, snazi, moći, ljepoti, zaslugama za sve dobro, površan je u interpersonalnim odnosima, ambiciozan je i entuzijastičan za moralna, estetska i socijalna pitanja, zavodljiv je i promiskuitetan iako teško održava dublji odnos s drugima, egocentričan je i artikuliran, ponekad nejasnog kognitivnog stila. Prikriveni narcis je hipersenzitivan, ranjiv, željan priznanja, pohvala i odobravanja, osjeća se inferiorno, kronično je zavidan, nezadovoljan, nesiguran, fragilnog morala, nesposoban za doživljaj ljubavi, moguće seksualne devijacije, nestabilnih mišljenja te izmjenjivog govora između konkretnog i apstraktnog. (16)

11. ŽIVOT S NARCISTIČNOM OSOBOM

11.1. Zajednički život s narcističnom osobom

Poznavajući karakteristike ovog poremećaja, živjeti ili raditi s osobom koja boluje od narcističnog poremećaja ličnosti nije niti malo lagano. Općepoznato je da narcistične osobe precjenjuju sebe i svoje mogućnosti, a podcjenjuju sve druge oko njih. Ako se odlučimo za život ili ako već živimo s ovakvom osobom, moramo biti spremni prihvatiti određene činjenice, ali i prepoznati same karakteristike ovog poremećaja ličnosti. U životu i surađivanju s ovakvim ljudima moramo prihvatiti da nismo jednaki jer osobe s narcističnim poremećajem ličnosti smatraju da im nitko nije ravan. Takve osobe vas neće niti malo cijeniti niti poštivati te moramo biti spremni i ne smijemo se iznenaditi zbog takvog načina ponašanja jer je to za njih uobičajeno. Narcistične osobe neprestance će nas ponižavati. S obzirom da narcistična osoba smatra da može biti autoritet i uzimati posebna prava od nas će očekivati da sve podnesemo bez prigovora jer želje i potrebe narcisa su na prvom mjestu i dolaze prije svega. Narcistične osobe ne posjeduju osjećaj empatije i nemaju empatije prema nikome osim prema samome sebi, tako da treba biti spreman na ravuđušnost u trenucima kada nam treba razumijevanje. Na početku poznanstva narcisi mogu ostaviti vrlo simpatičan, topao i pozitivan dojam, ali trebamo biti oprezni jer je nježnost alat za opstanak i način kako da dobiju ono što žele. Ako se stvari u određenoj situaciji preokrenu, tj. ne budu takve kao što si je narcis zamislio ili se usprotive njihovom mišljenju treba biti spreman za zastrašujućij bijes koji se može probuditi u takvim osobama. Kod narcistične osobe ne postoji pojam moralnosti, etike i ljubaznosti. Za narcisa su to puke riječi. Osim nepostojanja pojma moralnosti, etike i ljubaznosti, ne postoji ni pojam iskrenosti i istine. Istina im ne znači gotovo ništa, a laži im koriste za kontroliranje i manipuliranje. Kada ih uhvatimo u laži, reći će da smo sve pogrešno shvatili. Što se tiče tema u razgovoru, najviše vremena govore i posvećuju o onome što najviše vole, a to je svoje grandiozno ja. Kada se povezuju i uspoređuju s drugim ljudima, najčešće su to osobe koje vide u njima nešto vrijedno, a to su beskrupulozni profiteri, oportunisti i socijalni grabežljivci. Od narcisa se nipošto ne smije očekivati da priznaju pogrešku ili da se ispričaju. Za njih krivnja leži u nama ili drugima, ali nikada na njima samima. Narcistične osobe nemaju koncept samosvijesti ili introspekcije, ali brzo vide pogreške u drugima. S druge strane očekuju od nas da zaboravimo i da im oprostimo. Moramo imati na umu da uvijek žele biti savršeni u javnosti. Nipošto ih ne smijemo posramljivati ili im javno proturječiti jer im možemo platiti visoku cijenu za svoju nepromišljenost. Kada živimo kraj narcistične osobe, moramo prihvatiti značajno

opadanje kvalitete života. Tu se javljaju gubitak sna, osjećaj tjeskobe, nemira, manjak kontrole i razvoj psihosomatskih bolesti. Što je općepoznato narcistične osobe nemaju interes za nas niti istinsku empatiju, neće prizati ni najmanju stvar koja nam je važna te na taj način umanjuju našu vrijednost. Uz život s takvom osobom naučit ćemo funkcionirati na jedan od dva načina, tj. da radimo više da bismo privukli njihovu pozornost i to sebi neće uzimati kao važnost ili ćemo postati iscrpljeni ili prazni jer nas neprestano psihički uništavaju. Uza to sve od nas će očekivati da budemo njihovi najveći obožavatelji pa čak i u onim trenucima kada nas treba ohrabriti ili utješiti. Kako je god moguće, trebamo pronaći način za bijeg od života s narcističnom osobom što dalje i bez osvrtnja jer ćemo, koliko god to bilo bolno, fizički i emocionalno potpuno zacijeliti. To nam je jedini način da fizički i emocionalno zacijelimo. (17)

11.2. Narcistična osoba u vezi i u braku

Glavna karakteristika narcistične osobe u vezi ili braku je iscrpljivanje i iskorištavanje svog partnera do iznemoglosti. Narcistična osoba pristupa svakoj partnerici ili partneru kao objektu, a ne kao osobi, koji je u funkciji ispunjenja njegovih potreba. Za potrebe pojedinih osoba ovisi kakvu ulogu igra narcistična osoba, sposobna je prema različitim ženama ili muškarcima nastupiti s različitom maskom koja služi upravo za tu ulogu. Ako narcističnu osobu iznenadimo i uhvatimo nespremnju, tj. bez uobičajene maske, sposobna je u vrlo kratkom roku regenerirati za ulogu koja joj treba. Narcističnoj osobi imponira status braka jer to podržava sliku koju želi stvoriti o sebi kao uglednom pripadniku društvene zajednice, ali to ne sprječava da životnog partnera ili partnericu tretira kao tzv. kućnog miša koji je tu negdje, ali s njima ne razvija ravnopravni odnos i uglavnom ne obraća pažnju na njih. Oni od životnih partnera zahtijevaju strogu podjelu životnog prostora i kažnjavaju ih ako se ne pridržavaju tih pravila. Ako narcistična osoba ima dijete, to dijete često ima status zlatnog djeteta. Ako ih ima više, obično izabere jedno dijete koje je miljenik, a dok je drugo tzv. žrtveno janje. Između ostalog takvi ljudi nisu vjerni partneri, sve im brzo dosadi, nužne su im stalne promjene te često održavaju paralelne višestruke veze. No, s druge strane ne dozvoljavaju partnerima da ih ostave jer im to uzrokuje tzv. narcističnu ozljedu koju njihov ego ne može tolerirati. S obzirom na to da oni imaju o sebi loše mišljenje, njihov se lik prema van zrcali uz pomoć osoba s kojima su u odnosu. Zato narcistične osobe ne mogu dozvoliti partnerima da ih ostave jer im to uzrokuje narcističnu povredu koju njihov ego ne može tolerirati i stoga trebaju uvijek nekoga pored sebe kao odraz lažne, ali pozitivne slike o sebi. Veza s narcisoidnim osobama ima tri faze: bombardiranje ljubavlju, omalovažavanje i odbacivanje. U fazi

bombardiranja ljubavljnu narcis uviđa i procjenjuje osobu te primjećuje što joj nedostaje, izjavljuje joj ljubav, pažnju i ulijeva povjerenje kako bi zacrtao svoj cilj i kako bi njegov partner ili partnerica mogli ispunjavati njihove zahtjeve i želje. Čine to zato da bi stekli veću moć i kontrolu nad žrtvom. U sljedećoj fazi, a to je faza omalovažavanja, narcistične osobe počinju koristiti svoje manipulativne tehnike, a njihovim se partnerima ili partnericama veza više ne čini tako idealna kao na početku pa smatraju kako pokazuju pravo lice. U toj fazi narcistične osobe počinju s vrijeđanjem, projiciranjem krivnje, ignoriranjem, udaljavanjem, pojačavanjem zahtjeva, uspostavljanjem drugih veza. Faza prekida dolazi kada narcistična osoba vidi da mu partner ili partnerica previše udovoljava te im tako oni prestaju biti zanimljivi ili se upuste u drugu ljubavnu avanturu. A jedan od razloga prekida je i taj što im partneri ne mogu ispunjavati njihove zahtjeve. Što je posebno okrutno, narcisi vole prekidati vezu u trenutku kada destruktivni učinak na partnere najjači, tipa bolest ili blagdani kada je moć nad žrtvom najjača. U slučaju ako partneri ostave narcisa, obično nastavljaju maltretirati žrtvu, tražiti je jer bez njih su oni svjesni svoje manje vrijednosti. Ljubavna veza s narcističnom osobom emotivno je vrlo iscrpljujuća i dramatična. Kako smo već naveli, narcisi se ne mogu mijenjati te se je od njih potrebno udaljiti kako bi sačuvali svoje psihičko zdravlje. (18)

11.3. Narcistična osoba u karijeri

Općepoznato jest da rad za narcističnog šefa može imati jako loše posljedice za zdravlje. Takvo istraživanje provedeno je u Alliance Manchester Business Schoolu i pokazalo se točnim. Navedeno istraživanje pokazalo je da ljudi čiji šefovi pokazuju narcistične osobine ličnosti upadaju u depresiju, postaju razdražljivi i bezobrazni te sve manje produktivni na poslu. Šefovi i poslodavci s narcističnim i psihopatskim crtama ličnosti jako negativno utječu na poslovnu produktivnost i općenito su loša pozadina za radno mjesto jer maltretiranje pojedinca ne pogađa samo njega, nego stvara vrlo toksičnu atmosferu u cijeloj organizaciji. Dakle, ako se i sami nalazimo u takvoj situaciji, poticaje nikako ne trebamo tražiti od šefa, nego u pozitivnom okruženju kao što su obitelj, prijatelji i kolege. (19)

Što se tiče utjecaja narcističnih šefova, oni s zdravom razinom narcizma vrlo su učinkoviti zbog svog visokog samopouzdanja. Veliki su vizionari s karizmom koji mogu nadahnuti veliki broj sljedbenika. Nisu opsjednuti moći te koriste formalnu moć svojeg položaja na odgovarajuć način, stvaraju pozitivnu atmosferu i produktivnu i motiviranu radnu snagu. Kod šefova s visokom

razinom narcizma priča je drugačija. Naime, oni su disfunkcionalni, opsjednuti moći, bez poštovanja tuđih prava i dobrobiti, nerijetko su arogantni, sumnjičavi pa čak i paranoični. Tretiraju ljudska bića kao objekte i jako su egocentrični. Iskorištavaju svoju moć na mnogo načina, stvaraju negativnu atmosferu na radnom mjestu i neproduktivnu radnu snagu. Šefovi s visokim udjelom narcizma okružuju se podređenima koji se slažu sa svime što on kaže, napravi i želi te im podređeni služe kako bi im hvalili i potvrđivali kvalitetu rada svog narcističnog šefa. Nipošto se ne smije kritizirati narcistične šefove licem u lice jer oni to jako dobro pamte i skloni su osvećivanju. Kada poslujemo s narcističnim osobama i šefovima, potrebno je razumjeti sebe i njih, tj. biti upućeni u njihov problem. Jedino rješenje za narcistične osobe i šefove na poslu je da sami priznaju da trebaju savjetovanje i da to svjesno odaberu jer je to jedini način da poboljšaju osobno zadovoljstvo i zadovoljstvo radnih kolega te odgovarajući napredak na poslu. (20)

11.4. Narcistična osoba i društvene mreže

Danas su vrlo popularne i gotovo neizbježne društvene mreže. One nam nude razne mogućnosti i mjesto je gdje možemo stupiti u kontakt i vidjeti načine života ljudi iz drugih udaljenih mjesta, država, kontinenata. Osim navedenog ljudi na društvenim mrežama mogu pokazivati svoje crte ličnosti, a i njihove tamne strane. Kako popularnost društvenih mreža raste, tako raste i pojava narcističnih crta ličnosti i narcizma. Kao što znamo najpopularnija društvena mreža je Facebook te kao takva pogoduje suvremenim oblicima ispoljavanja narcizma. Narcistične osobe putem svog profila stvaraju ličnu virtualnu realnost samopromocijom s namjerom stvaranja uljepšane slike o sebi. Njima nije samo u interesu pokazati koliko su važni, lijepi, pametni i inteligentni, već žele dokazati kako su u svim tim aspektima bolji od drugih. Prema jednom provedenom istraživanju osobe koje su sklonije korištenju društvenih mreža i kojima raste samopouzdanje njihovim korištenjem, posjeduju izraženiji narcizam kao crtu ličnosti. Društvene mreže pokazale su se kao posebno plodno tlo za samoregulaciju narcistične ličnosti jer nude pristup mnoštvu emocionalno hladnih i površnih odnosa. Kako virtualni svijet pruža narcisima mogućnost da objavljuju fotografije i informacije o sebiipraćenje života drugih korisnika, to im predstavlja izvrstan poticaj za hvaljenje vlastitim pozitivnim osobinama i traženja potvrde i pažnje. Naime, postoji razlika između ponašanja narcisa u virtualnom svijetu i stvarnom svijetu. Na društvenim mrežama narcistični ljudi velikom većinom objavljuju svoje fotografije, a veoma se rijetko predstavljaju kroz određene objave. No, kada je riječ o društvenim mrežama, veliku ulogu igra društvena mreža naziva Instagram. To je veoma popularna društvena mreža koja nije

namijenjena pisanju statusa kao spomenuta prethodna, već je objavljivanju fotografija što narcističnoj osobi može biti od velike važnosti. Osoba s narcističnim crtama ličnosti objavljivat će vlastite fotografije, tzv. selfieje po nekoliko puta dnevno. Slike koje objavljuju i nisu realne jer koriste mnoštvo filtera za uljepšavanje slika, kako bi postigli savršen izgled. Osim pretjeranog eksponiranja narcističnih ličnosti putem društvenim mreža, što i samo može loše utjecati na druge korisnike, negativna strana društvenih mreža je ta što one same pridonose razvoju narcizma, a i ako ga ne izazivaju u tolikoj mjeri, pridonose njegovom razvitku. Sve u svemu osoba s narcističnim poremećajem ličnosti ima negativan utjecaj u virtualnom svijetu jer je previše zaokupljena svojim izgledom te ga stavlja u prvi plan kao jedinu moguću vrijednost. (21)

12. SUICIDALNOST I SRAM KOD PATOLOŠKOG NARCIZMA

12.1. Povezanost patološkog narcizma i suicidalnosti

Narcistični poremećaj ličnosti, kao i patološki narcizam, smatra se kao značajan faktor rizika za razvoj suicidalnih ideja i suicidalnog ponašanja kod adolescenata i odraslih te kod starije populacije. Provedena su raznolika istraživanja koja su potvrdila ovu povezanost. Naime, procjenjuje se kako su otprilike 5-23% osoba koje su počinile suicid imale klinički relevantne simptome narcističnog poremećaja ličnosti. Neke su studije pokazale kako su pacijenti s narcističnim poremećajem ličnosti ili osobinama češće umirali od posljedica suicida u odnosu na one bez narcističnih poremećaja. Druga provedena istraživanja pokazala su da pacijenti s narcističnim poremećajem ličnosti imaju višeplanirane i opasnije oblike suicidalnog ponašanja u odnosu na ostale oblike poremećaja ličnosti kao što su histrionski, paranoidni i granični poremećaj ličnosti. Godine 2007. Heisel i suradnici prikupili su podatke od gerijatrijskih pacijenata koji su posjećivali dnevnu bolnicu zbog depresivnih faza i tako su pronašli značajnu poveznicu narcistične patologije i suicidalnih ideja čak i nakon što su statistički kontrolirali težinu kognitivnih funkcija i depresivne simptomatike te utjecaje sociodemografskih faktora. Ukazalo se i na to kako stariji ljudi s narcističnim osobinama u činu ili pokušaju suicida traže bijeg od sebe. Dva istraživanja provedena su odnosom suicidalnosti između grandioznog i vulnerabilnog narcizma. Godine 2009. Pincus i suradnici proveli su ispitivanje kod 25 psihijatrijskih pacijenata i pronašli povezanost između broja suicidalnih pokušaja i grandioznih i vulnerabilnih oblika narcizma. Kada je provedena druga studija kod 62 psihijatrijska pacijenta, rezultati su bili drugačiji. Studija nije pokazala interakciju između patološkog narcizma i suicidalnih ideja, ali je zato pokazala interakciju između suicidalnih ideja i grandioznosti i vulnerabilnosti. S obzirom da veličine uzoraka provedenih studija nisu velike da se utvrdi točan rezultat, potrebne bi bile dodatne empirijske provjere. (2)

12.2. Povezanost patološkog narcizma i srama

Jedan od ključnih problema kod narcističnih suicidalnih ideja jest iskustvo srama. Upravo taj spomenuti sram ključna je odlika narcistične vulnerabilnosti. Takvi pojedinci pokušavaju na razne načine izbjeći ili potisnuti prisutni sram tako da se upuštaju u tipične intra i interpersonalne strategije kao što su grandiozne fantazije, agresivno ponašanje, devaluacija drugih ljudi te perfekcionizam. Kada narcistična povreda postane vrlo intenzivna, narcistična vulnerabilnost može dovesti do suicidalnih ponašanja i misli jer u tom stanju osoba postaje svjesna svojih osobnih slabosti, poraza i vlastitih nesavršenosti koja ne može prihvatiti. Provedena istraživanja potvrdile su određene pretpostavke povezane s ulogom srama i suicidalnosti kod patološkog narcizma. Dakle, narcistična vulnerabilnost pokazala je jaču povezanost s suicidalnim idejama i osjećajem srama u odnosu na narcističnu grandioznost. S obzirom na to da ova stanja predstavljaju veliki problem u životu narcističnog pacijenta, postoje određene implikacije za tretman suicidalnih pacijenata s narcističnim poremećajem ličnosti. U ovim se slučajevima od kliničara zahtijeva poseban način rada s ovakvim pacijentima kako bi umanjili rizik od suicidalnog ponašanja. Kod ovih pacijenata potrebno je provjeriti komorbiditet s velikim depresivnim poremećajem ili akutno narušenim samopouzdanjem kao posljedicom narušene slike o sebi kao uspješnoj i kompetentnoj osobi. Problem može nastati kada se narcistični pacijenti osjećaju posramljeno te su skloni skrivati se i povlačiti od terapeuta. Terapeuti moraju znati reagirati u situacijama kada im takvi pacijenti ne dolaze na psihoterapiju, kada se obrambeno drže ili postaju agresivni. U ovakvim slučajevima, tj. da se izbjegnju neželjena ponašanja, terapeut mora pacijentu dati do znanja da se i sam osjeća uvaženim i sigurnim. Pacijenti se u periodima intenzivnog srama i narušene slike o sebi povlače i izoliraju od bliskih osoba pa je stoga na početku terapije potrebno savjetovati pacijenta da pokuša obnoviti i zadržati bliske odnose jer su oni vrlo bitni za očuvanje psihičkog stanja samog pacijenta, ali i zbog uklanjanja sredstava iz neposredne okoline koja bi pacijentu mogla poslužiti za autoagresivne radnje. Kod takvih situacija i pojedinaca važno je uspostaviti smislene i stabilne odnose, koji bi uspostavili korektivnu ulogu. Od velike važnosti je obiteljska ili partnerska terapija.

(2)

13. RAD S NARCISTIČNIM PACIJENTIMA I KONTRATRANSFERNE REAKCIJE

13.1. Susret bolničkog osoblja s narcističnim pacijentima

Pacijenti s narcističnim osobinama susreću se često u općim bolničkim ustanovama i u praksama primarne zdravstvene njege. Narcistični pacijenti mogu izazvati negativne osjećaje kod bolničkog osoblja koji mogu negativno utjecati na skrb o pacijentima. Razumijevanje onoga što pokreće narcistično ponašanje, zajedno s sviješću o osjećajima koji se obično pojavljuju tijekom liječenja ovih pacijenata, omogućit će zdravstvenim djelatnicima bolje upravljanje narcističnim pojedincima. (22)

13.2. Prikaz slučaja narcističnog pacijenta

Odvjetnik, star 52 godine, koji boluje od kronične opstruktivne plućne bolesti (KOPB) primljen je u bolnicu zbog pogoršanja zdravstvenog stanja, no sedmog dana njegove hospitalizacije zatraženo je psihijatrijsko savjetovanje kada je zahtijevao da napusti bolnicu zbog liječničkog savjeta. Naime, u vrlo kratkom roku od susreta sa savjetnikom pacijent je upitao savjetnika o vrsti sata kojeg nosi, a sam pacijent se pohvalio kako nosi Rolex. Neposredno nakon toga pacijent je nastavio izvještavati kako se osjeća frustrirano zbog neprestanog mijenjanja liječničkih ekipa. Naveo je kako često mora zalagati u edukaciju osoblja o svojim zdravstvenim poteškoćama te kako razumije moguće komplikacije i teškoće uzimanja antibiotika. Vjerovao je da medicinsko osoblje ne postupa ispravno unatoč njegovom stanju i uporno je izvješćivao osoblje da zna više o KOPB-u i upali pluća nego itko iz njegovog tima, a osim navedenoga hvalio se svojom uspješnom pravnom karijerom i bračnim životom. Uz to sve da bi stvar postala okrutnija, poželio je da liječnici razviju njegovu bolest kako bi bolje razumjeli njegovu situaciju te mu omogućili poštovaniju i bolju skrb. Navedeni pacijent ponovio je da je utvrdio umiješanost psihijatrijske službe u njegovo ponižavanje i odbio je daljnju suradnju sve dok savjetnica nije odgovorila na pitanje o povijesti nevolja i svojoj medicinskoj povijesti. Kada odgovori nisu dati, pacijent je izjavio da ne vidi korist produžetka rasprave s nekim tko ne razumije njegovu „jedinственu situaciju“. Psihijatrijska je služba utvrdila da je pacijent mogao otpustiti liječnički savjet i odmah je otišao. S obzirom da otprilike 6%

opće populacije ispunjava kriterije DSM-IV za narcistični poremećaj ličnosti, pretpostavlja se da više od 6% pacijenata ima narcistične osobine, ali ne ispunjavaju stroge kriterije za narcistični poremećaj ličnosti. Budući da su ove osobine ličnosti česte, medicinari svakodnevno komuniciraju s narcističnim pacijentima.

Kada odrastu narcisi imaju snažnu žudnju za ljubavlju i divljenjem. No, osjećaj ovisnosti o drugima čini da se narcisi osjećaju slabo, bespomoćno i neadekvatno. S obzirom na navedeno narcisi su rastrgani između ovisnosti o drugima zbog ljubavi i poštovanja dok se istovremeno boje da budu izloženi i kritizirani. U slučaju navedenog pacijenta KOPB i upala pluća ugrozile su njegov fizički integritet. Stoga, s gledišta navedenog pacijenta, njegovo tijelo i stanje više nije bilo savršeno. Budući da je bio okružen stručnjacima za liječenje svoje bolesti, pacijent se osjećao fizički slabije i bojao se biti intelektualno nesposobniji od osoblja koje ga je liječilo. Da bi taj pacijent ponovno uspostavio dominaciju nad onima koji ga liječe, inzistirao je na nepoštivanju savjeta osoblja i izlasku iz bolnice unatoč riziku od lošeg ishoda. (22)

13.3. Transferne i kontratransferne reakcijeterapeuta

Terapeuti koji rade s osobama koje imaju narcistična obilježja prepoznaju dvije prevladavajuće negativne emocije, a to su sram i zavist. Sram treba razlikovati od krivnje. Narcisi rijetko doživljavaju krivnju ili se ponašaju kao da su učinili nešto pogrešno ili loše. Pacijenti poput navedenog odvjetnika oboljelog od KOPB-a postaju preplavljeni stidom, osjećaju da vide jedni druge kao pogrešne ili loše. Imao je i sam osjećaj da se loše odnosi s medicinskim osobljem, a posljednjeg je dana inzistirao na nepoštivanju savjeta nakon čega je osoblje dovelo u pitanje njegovu sposobnost. Pacijent je, uz to, naglasio svoje znanje o bolesti i svoja životna dostignuća kako bi održao svoje samopoštovanje i osjećaj superiornosti. Kada se narcistični pacijenti osjećaju manjkom ili neadekvatno, umjesto da prihvate bolji napredak druge osobe, žele uništiti atribut koji im prijete. Npr. spomenuti pacijent pokušao je omalovažiti bolničko osoblje ističući svoje neprimjereno znanje o njegovim bolestima. Ova tendencija devalviranja drugih uobičajena je kod narcisa, tj. kada narcisi obezvrijede ili zanemaruju drugu osobu ili njena dostignuća, osjećaju se superiornijim nad tom osobom kao i manje zabrinuti zbog njenih vlastitih nedostataka.

Kontratransfer, izvorno psihoalanitički koncept, može se definirati kao spajanje liječnika s pacijentom. Obično se uzimaju u obzir osobine pacijentove majke ili oca, a osoblje narcističnih pacijenata često manifestiraju projekcije njega ili sebe te grandiozno manjkanje. Osoblje koje brine

o narcističnim pacijentima često podržava da se osjećaju nerazumno obezvrijeđenim, zanemarenim, nevidljivim, dosadno, razdraženo ili nestrpljivo. Takvi su osjećaji uobičajeni za stručnjake koji se brinu za takve pacijente, stoga se ove reakcije ne bi trebale smatrati posljedicom osobne manjkavosti pojedinog liječnika, već kao neizbježnom reakcijom na rad s takvim pacijentom. Umjesto da procjenjuju ispravnost ili neispravnost tih osjećaja pri radu s narcisima, osoblje bi se trebalo usredotočiti na dešifriranje zašto se osjećaju takoina to kako se ti osjećaji mogu iskoristiti za bolje upravljanje ovim pacijentima. Naprimjer, tijekom psihijatrijskih savjetovanja sa spomenutim pacijentom oboljelim od KOPB-a, sugovornik se osjećao nerazumno idealiziranim, a već u drugim trenucima susreo se s negodovanjem. Emocije koje su prevladale kod navedenog pacijenta uključivale su osjećaj zanemarenosti, nevidljivosti i nebitnosti, a malo je bilo vjerojatno da netko od drugih pacijenata u sobi ne bi to primijetio. Pacijent je više puta zaboravio ime odjela i konzultanata dok bi jedva dočekao odgovor na njegova pitanja prije nego što bi razgovarao o nečemu drugom, a prevrnuo bi očima kada bi konzultant pokušao preusmjeriti razgovor. Terapijski savez važan je sastojak u svim uspješnim interakcijama liječnik – pacijent i posebno je važno kod liječenja narcizma. Pacijenti s narcističnim osobinama obično prekidaju liječenje nakon incidenata koje osoblje percipira kao bezopasne nesporazume. Takvim pacijentima ovi incidenti predstavljaju nepodnošljivo nepoštivanje i nesposobnost liječnika. S obzirom na toga su narcisi izuzetno osjetljivi na uočene kritike i nedostatke, nemoguće je izbjeći ove incidente prilikom liječenja takvih pacijenata. Važno je priznati da praktičar, bez svoje krivnje, može doći predstavljati nepodnošljivu prijetnju narcističnom pacijentu. Najčešće vježbači svjedoče sramotnim incidentima koje narcistični pacijenti ne mogu podnijeti. Prekid liječenja u tim slučajevima može biti neizbježan bez obzira na napore liječnika da ponovno uspostave povjerenje. Međutim, neki pristupi, kao što su održavanje pacijenta, nestandmentacijski i empatični odnos prema pacijentima korisni su za razmatranje i mogu produžiti savez liječnika s takvim pacijentima.

Iako se takav pristup pacijentima može činiti očiglednim, većini medicinskog osoblja posebno je važan kod liječenja narcisa koji je pretjerano osjetljiv na percipirane kritike i nevjerojatno dobar u pokretanju negativnih emocija kod svojih liječnika. Razumijevanjem odakle potiču naše vlastite emocije, možemo iskoristiti svoje osjećaje i nastaviti liječenje takvih pacijenata objektivno i strpljivo. Terapeuti mogu modelirati specifična ponašanja tijekom kliničkih susreta koji mogu biti korisni za narcistične bolesnike kao i terapijski savez između pacijenata i liječnika. Modelirajući emocije za koje narcisi obično smatraju da su nepodnošljive (kajanje, poniznost, zahvalnost), praktičari mogu stvoriti manje prijetecu atmosferu i pokazati nepatološkim vještinama suočavanje s ovim pacijentima. Nakon incidenta kojim je narcistični pacijent prijetio, praktičar može izraziti

kajanje vezano za specifične aspekte međuljudske komunikacije koje je pacijent smatrao bolnim. Priznavanje da je netko pogriješio i zadržavajući sveukupno pozitivno samopouzdanje, pacijentima otkriva da je prihvatljivo raditi pogreške i da pogreške ne moraju nužno prijetiti nečijoj samovrijednosti. Osim toga isprika za pogreške potvrđuje empatičnost praktičara za stvarne osjećaje nesigurnosti u narcističnih bolesnika bez da pacijenti zahtijevaju (sramotno) govoriti o tim osjećajima. Skromnost je još jedan način da pokažete narcističnom, pretjeranom samokritičnom pacijentu da ste u stanju razgovarati o svojim nedostacima i krhkosti, a da pritom ne potkopavate svoje samopoštovanje. Izražavanje zahvalnosti pacijentu uvažava nepatološku potrebu za – i ovisnost o –drugima. Ovo će modeliranje najvjerojatnije brzo raznijeti napetost između vas i vašeg pacijenta i na kraju će potaknuti te pacijente da sa sobom nose svoje osobne rizike. Izravno suočavanje s patološkim ponašanjem narcisa (iako može zadovoljiti vaš bijes, mržnju, ogorčenje) rijetko pomaže ovim pacijentima ili pomaže dugoročnu vezu s njima. Zbog njihove ekstremne osjetljivosti na kritiku i njihove sklonosti odnosima s liječnicima u komparativnom smislu, narcisi će vrlo vjerojatno doživjeti izravne rasprave o svojoj patologiji s praktičarima kao neprijateljske, ponižavajuće i kritične. Umjesto angažiranja narcističnih pacijenata u izravnoj borbi za snagu, terapeuti se bolje služe gore opisanim modelima ponašanja.

(22)

14. RASPRAVA

Već duže vrijeme živimo u kulturi koja veliča narcizam. Želja za uspjehom, usredotočenost na sebe, uspoređivanje s drugima, ubrzan način života, materijalizam te veliki utjecaj medija i društvenih mreža faktori su koji utječu na razvoj narcizma. Narcistična kultura i narcistični poremećaji ličnosti sve su zastupljeniji u našem društvu.

U današnje vrijeme od velike je koristi poznavati sam pojam narcizma jer se s time svakodnevno susrećemo, a između ostaloga sam narcizam ostavlja loše posljedice i to ne samo na samom čovjeku koji boluje od ovoga poremećaja, već na njegovu okolinu. Danas je korisno poznavati vrste narcizma i uvjete po kojim mogu nastati da uvidimo kako treba postupati s mlađim generacijama da ih ne pretvorimo u narcise, ali i s ljudima koji boluju od ovog poremećaja jer se oni mogu naći u našoj blizini i mogu ostavljati jako loš utisak na nas, našu psihu i zdravlje. S narcisima se možemo susresti bilo gdje, na radnom mjestu, u obrazovnoj ustanovi, u društvu, u vezi, braku itd. Potrebno je prepoznati njihovo ponašanje i shvatiti da imaju problem te se znati postaviti u situacijama kada nam postave određene prepreke. Kao što smo opisali, njihov odnos prema drugim ljudima toksičan je i razarajuć. Narcistične osobe djeluju vrlo uspješno, šarmantno i socijalno prihvatljivo te te osobine koriste kako bi što lakše manipulirali i iskorištavali ljude oko sebe kako bi osjetili vlastito zadovoljstvo. Iako se na prvu pokaže sigurnost te osobe i visoko samopouzdanje, u samoj dubini leži iznimna krhkoća osobnosti. Što se tiče liječenja ovog poremećaja, postoji specifičnost. Naime, zbog jedinstvenog obilježja obrambenih taktika na koju se oslanja grandiozno ja, pacijenta s narcističnim poremećajem ličnosti teže je liječiti nego ostale poremećaje ličnosti. Osim navedenoga, narcis koristi i agresiju kako bi primorao druge, uključujući i terapeuta, da rezonira s njegovim grandioznim viđenjem sebe samoga. Osim spomenute iznimne krhkoće osobnosti, koja se nalazi u pozadini ovog poremećaja, tu se nalazi i ekstremna ranjivost. Narcistična ličnost nalikuje psihološkoj kornjači s tvrdim i neprobojnim oklopom unutar kojeg se nalazi mekan i bojažljiv centar, a to je oštećeno istinsko ja.

15. ZAKLJUČAK

Narcistični poremećaj ličnosti obrazac je grandioznosti, potrebe za divljenjem i nedostatka empatije. Obilježja ovog poremećaja ličnosti su vulnerabilno i promjenjivo samopoštovanje, pokušaji njegova reguliranja putem traženja pažnje i odobravanja te otvorenom ili prikrivenom grandioznošću, iskorištavanje drugih u vlastitu korist, manjak empatije te dominacija potrebe za osobnim dobitkom. Prema Freudu narcizam dijelimo u dvije glavne vrste, a to su primarni i sekundarni. Ostali podtipovi narcizma su: maligni, antisocijalni, depresivni i opsesivno-kompulzivni tip narcizma. Terapija koja se primjenjuje u liječenju ovog poremećaja je psihoterapija i farmokoterapija u slučaju teške depresije, fobije i napadaja panike. Psihoterapija ovog poremećaja ličnosti teška je zato što je teško mijenjati patološki narcizam kod ljudi. Osobe oboljele od ovog poremećaja ličnosti rijetko se javljaju na psihoterapiju. Oboljeli od vulnerabilnog tipa narcizma javе se na terapiju u slučaju velikog razočaranja i povrede ega kada mogu nastupiti depresivni simptomi dok se oboljeli od grandioznog tipa narcizma ne javljaju psihoterapiji jer smatraju da su crte patološkog narcizma u njihovoj ličnosti. Kao što smo naveli, u terapiji ovog poremećaja mogu nastati i ostali problemi. Odnos s terapeutom mogu doživljavati kao prijeteći, mogu zadržavati svoje tajne pred terapeutom, odbijaju interpretacije više nego drugi bolesnici te izbjegavaju razgovor o osjetljivim temama jer im je to način da izbjegnu udar na svoje krhko samopuzdanje. Kernberg i Kohut pridonijeli su razvoju terapije narcističnih bolesnika. Kernberg bazira terapiju na konfrontaciji i interpretaciji patološkoga grandioznog sebstva, a Kohut na empatijskom opserviranju te na razvoju i proradi tri tipa transfera, a to su: ogledajući, idealizirajući i tzv. alter-ego transfer. Kod terapije narcističnog poremećaja ličnosti za terapeuta je najvažnije njegovo ogledanje, podržavanje, sadržavanje i empatijsko slušanje. U današnje moderno doba narcizam je ozbiljan moralni poremećaj i problem, koji ne pogađa samo narcistične pojedince, već u sve većoj mjeri i društvo u kojem živimo. On je danas veliki suvremeni, kulturni i društveni fenomen. U današnjem svijetu vlada epidemija narcizma, gdje su se vrijednosti pretvorile u novac, uspjeh i slavu, a prave vrijednosti kao da su isčeznule. Važno je probuditi svijest da društvo postaje psihički bolesno i da moramo uložiti trud da se to promijeni kako bismo bolje funkcionirali i živjeli zadovoljavajućim i zdravim načinom života.

16. LITERATURA

- (1) Američka Psihijatrijska Udruga. Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: DSM-5. Peto izdanje. Naklada Slap;2014.
- (2) Marčinko D., Jakovljević M., Rudan V. i suradnici. Poremećaji ličnosti: Stvarni ljudi, stvarni problemi. Zagreb: Medicinska naklada; 2015.
- (3) Begić D. Psihopatologija: Drugo, dopunjeno i obnovljeno izdanje. Zagreb: Medicinska naklada; 2014.
- (4) Marčinko D, Rudan V. Narcistični poremećaj ličnosti i njegova dijagnostička opravdanost: Doprinos međunarodnoj raspravi. Zagreb: Medicinska naklada; 2013.
- (5) Gregurek R. Psihološka medicina. Zagreb: Medicinska naklada; 2011.
- (6) Čurzik D, Jakšić N. Patološki narcizam i narcistični poremećaj ličnosti. Pregled suvremenih spoznaja.Klinička psihologija 5. 2012; 21-36
- (7) Hermanvan. Narcisticki poremećaj osobnosti-prevalencija i komorbiditet. (Online) 2016. Dostupno na: gabrielle.nederlandd.com/2016/12/03/narcisticki-poremećaj-osobnosti-prevalencija-i-komorbiditet (10.8.2019.)
- (8) Kaplan H.I. , Sadock B.J..Priručnik kliničke psihijatrije. Naklada Slap;1997.
- (9) Topić Lukačević S. Bagarić A. Teorijski koncepti narcističkog poremećaja ličnosti. Prikaz narcističkog poremećaja u grupnoj analizi. Zagreb: Medicinska naklada; 2013.
- (10) Avanta-medical.com. Kako se narcisoidni poremećaj ličnosti razvija? Metode dijagnoze i liječenja. (Online) 2019. Dostupno na: hrv.avanta-medical.com/narcissicheskoe-rasstrojstvo-lichnosti-kak-lechit-html (10.8.2019.)
- (11) D.C. Kako prepoznati „narcisa“? (Online) 2016. Dostupno na: krstarica.com/zdravlje/depresija/kako-prepoznati-narcisa/ (10.8.2019.)
- (12) Psych Central Research Team. Narcissistic Personality Quiz. (Online) 2019. Dostupno na: psychcentral.com/quizzes/narcissistic-personality-quiz/ (10.8.2019.)
- (13) Ronningstam E.F. Identifying and understanding the narcissistic personality. Oxford University Press;2005.

- (14) Kuzmič P. Grandioznost i narcisoidnost su sestre. (Online) 2018. Dostupno na: autograf.hr/grandioznost-i-narcisoidnost-su-sestre/ (12.8.2019.)
- (15) Lachkar J.J. How to talk to a Narcissist. Routledge; 2008.
- (16) Begić D. Psihopatologija. Zagreb: Medicinska naklada; 2016.
- (17) CentarZdravlja. Kako izgleda život s narcisoidnom osobom? (Online) 2017. Dostupno na: centarzdravlja.hr/zdrav-zivot/psihologija/kako-izgleda-zivot-s-narcisoidnom-osobom/ (14.8.2019.)
- (18) Emocionalna Manipulacija. Narcis u emotivnim vezama i braku. (Online) 2017. Dostupno na: emocionalnamanipulacijablog.wordpress.com/2017/03/28/narcis-u-emotivnim-vezama-i-braku/ (14.8.2019.)
- (19) Lider. Nadređeni tjeraju radnike u depresiju i sve manju produktivnost. (Online) 2017. Dostupno na: lider.media/lider-trend/narcisoidni-nadredeni-radnike-tjeraju-u-depresiju-sve-manju-produktivnost/ (14.8.2019.)
- (20) Lodder J. Narcizam u top managementu. (Online) 2019. Dostupno na: posao.hr/clanci/karijera/na-radnom-mjestu/narcizam-u-top-managementu/9773/ (21.8.2019.)
- (21) Stojanović A. Društvene mreže i ličnost. (Online) 2016. Dostupno na: psiholjub.com/nauka/drustvene-mreze-i-licnost/ (21.8.2019.)
- (22) Rose A.B., Stern T.A. Narcissistic Patients. Understanding and Managing Feelings and Behaviors. (Online) 2015. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4664566/>(4.9.2019.)

17. SAŽETAK

Narcistični poremećaj ličnosti je trajni obrazac grandioznosti, potrebe za divljenjem i nedostatka empatije. Za osobu oboljelu od ovog poremećaja karakteristično je: prekomjerno obraćanje na druge radi vlastitog određenja i regulacije samopoštovanja, pretjerano visoko mišljenje o sebi, oštećena sposobnost prepoznavanja ili raspoznavanja tuđih osjećaja i potreba te uspostavljanje površnih odnosa koji bi poslužili reguliranju samopoštovanja. Vrste narcizma dijelimo na: maligni, antisocijalni, depresivni i opsesivno-kompulzivni tip. Da bi se kod osobe otkrio narcistični poremećaj moraju biti ispunjeni svi kriteriji prema DSM-IV. Najčešće se liječi psihoterapijom i primjenom kontratransfera. U psihoterapijskoj praksi susrećemo grandiozni i vulnerabilni narcizam. Pošto se medicinsko osoblje često susreće s ovim bolesnicima u praksi, potrebno je razumijeti ono što pokreće narcistično ponašanje te omogućiti bolje upravljanje takvim pojedincima.

Ključne riječi: narcistični poremećaj, dijagnostički kriteriji, psihoterapija, narcistični pacijent

18. SUMMARY

Narcissistic personality disorder is permanent pattern of grandiosity, a need for admiration and lack of empathy. For a person suffering from this disorder is characteristic: over-reacting to others for their own determination and regulation of self-esteem, excessively high self-opinion, impaired recognition ability to recognize or recognize others feelings or needs and establish superficial relationships that would serve to regulate self-esteem. The types of narcissism we divide into: malignant, antisocial, depressive and obsessive-compulsive type. In order for a narcissistic disorder to be detected in a person, all the preserves according to DSM-IV must be filled. It is most often treated with psychotherapy and the use of countertransference. In psychotherapy practice we encounter grandiose and vulnerable narcissism. As medical staff often encounter these patients in practice, it is necessary to understand what drives narcissistic behavior and to allow better management of such individuals.

Key words: narcissistic disorder, diagnostic criteria, psychotherapy, narcissistic patient

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Pod punom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradio/la samostalno, poštujući načela akademske čestitosti, pravila struke te pravila i norme standardnog hrvatskog jezika. Rad je moje autorsko djelo i svi su preuzeti citati i parafraze u njemu primjereno označeni.

Mjesto i datum	Ime i prezime studenta/ice	Potpis studenta/ice
U Bjelovaru, <u>21.10.2019.</u>	Barbara Novak	Barbara N.

Prema Odluci Veleučilišta u Bjelovaru, a u skladu sa Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, elektroničke inačice završnih radova studenata Veleučilišta u Bjelovaru bit će pohranjene i javno dostupne u internetskoj bazi Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Ukoliko ste suglasni da tekst Vašeg završnog rada u cijelosti bude javno objavljen, molimo Vas da to potvrdite potpisom.

Suglasnost za objavljivanje elektroničke inačice završnog rada u javno dostupnom nacionalnom repozitoriju

Barbara Nvake

ime i prezime studenta/ice

Dajem suglasnost da se radi promicanja otvorenog i slobodnog pristupa znanju i informacijama cjeloviti tekst mojeg završnog rada pohrani u repozitorij Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i time učini javno dostupnim.

Svojim potpisom potvrđujem istovjetnost tiskane i elektroničke inačice završnog rada.

U Bjelovaru, 21.10.2019.

Barbara N

potpis studenta/ice